

کوری زاده مرحوم فضل احمد بیگ کتبی زکریا اهدا اولمده

مستفید اولان ذوات کرامت او عنون مراعت

مرحوم محمد علیک روغبون مع صدقات

یاد مبدی ملی و خود

۱۳۰۲ ص ۳۳

T. C.

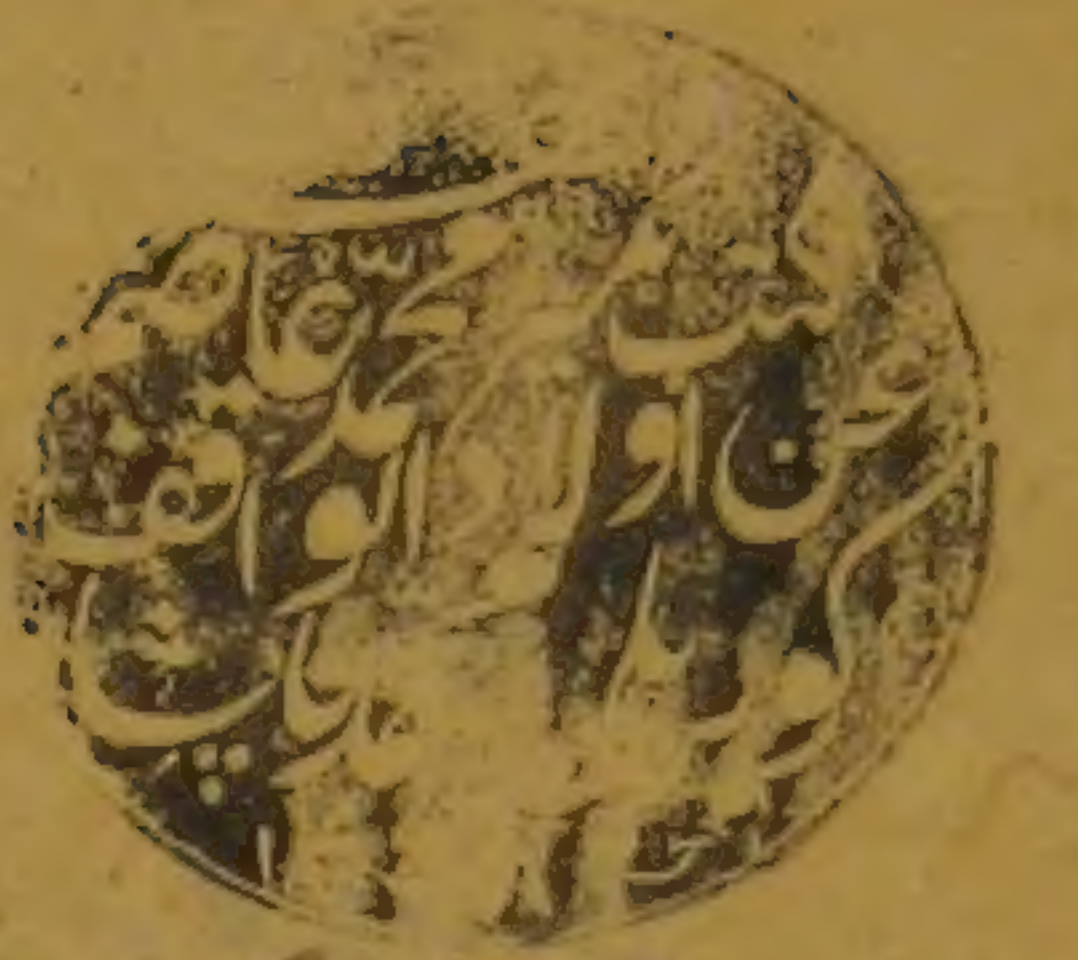
Millî Eğitim Bakanlığı

Köprübaşı Tüccarhanesi

Basınemurluğu

Sayı : 438 / 1116

الحاج محمد زکی
کاتب عدلی
محمد صالح
۱۳۰۲

۲۶۸

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله الذي سخرني من نوائير نعمائه تدوين قواعد
 الفرس بكرم الطافه والصلوة والسلام على
 رسوله محمد سيد العجم والعرب وعلى اله واصحابه
 الباقين مباني الادب وبعد فتهده رسالة مستندة
 على القواعد الفرسية وكنت فيه لمن حفظها
 بمعرفة ان الفارسية قد سكنت في سكك
 بيانها فرائد من فوائد نالها اذني مستمع من
 كلام البلغاء ونظمت في نظام قوانينها غرر
 من درر غاص لها ذهني مستشهدا بابيات
 الفصحى وافرغت في قالب البيان اكثر ما هو
 من مفصلات الفرس وسميتها لاحتوائها
 على بيان قواعد قواعد الفرس وسئل الله

النافع

النافع ان ينفع بها وبقيض كثير كثير على صاحبها
 وطالبها وجعلتها على اربعة ابواب معتمدا به
 لاله الا هو زني نوكلت عليه وهو حسي **الباب**
الاول في احوال الاسم **الباب الثاني** في احوال الفعل
الباب الثالث في احوال الحرف **الباب الرابع** في
 تعداد الاسم وترجمته بالتركيب سواء كان عينا او
 معنى **الباب الاول** في احوال الاسم وهو ما جاز
 ان نخبر عنه اما بفعل مجرّد عن الضمير البارز
 او بغيره فان كان الاول فلا حاجة في الاشارة
 الى رابطة لفظا بل هي مقدرة فيه نحو زيد آمد
 فان الرابطة فيه مسترة والة على الرابطة الحقيقية
 التي هي النسبة بين الخبر والمخبر عنه كما قال
 الحافظ الشيرازي ع
 عمركم كنت به في حاصلي وبوالهوسي
 اي ليسر جام ميم ده كه به ييري برسي

ای بگذشت او وان کان الی فی فالرابطه
فیه لازمه لفظا وهولا یخلو ایا ان یکون اسما
او فعلا غیر محذوف عنه فان کان الاول فالرابطه
بود و دارد و هست و است و نیست
و بالکسره والضم اثر البازة مثال الاولی
کقولک زید آئیده بود و الثانیة زید خبر دارد
والثالثة زید آئیده هست و الرابعة زید موجود
والخامسة زید قائم نیست و لكل واحد منها
یجوز اتصال الضمیر الباز و هو اند و ای و آید
وام و ایم بعد حذف همزتها لفظا و کتابة
مثل بودند و بودی و بودید و بودم و بودیم
وقس الباقی علیه و مثال السادسة زید دیر
بکسر الزاء و یجوز بالياء ایضا لبيان الکسرة
اولا سبع کما قال الشيخ نجم الدین دایه رحمه
کزدیده بکنس می نکرد من چه کنم

از خود کلمه کن که روشناش نوی
فان روشناش مبتدا و نوی خبره فالکسرة
رابطه و الباء تنبیها و مثال السابعة نحو قوم
ایستاده اند و تو استادی و شما استاده شد
و من استاده ام و ما استایم کقوله
و یرینه یاران من اندای بیدگواندوه غم
وز بی غمی سنا هم زیبان مرا تنها کن
فان اندوه مبتدا و غم معطوف علیه و یرینه یاران
من خبر مقدم علیه و اند ضمیر بارز رابطته للاخبار
وان کان الی فی فالرابطه فیه هی الضمیر المتصلة
فقط نحو مردمان رفتند فردمان مبتدا و رفتند
خبره و اند رابطته للاخبار و قس علیه ضمیة المتکلم
و المخاطب و قد یحذف الخبر و یقام الرابطه مقامه
لقیام قرینة کقوله
امید هست که برستند کان مخلص

که نا امید کردند ز استان اله
 ای امید حاصل هست فحذف حاصل لانه من
 الافعال العامة بدل عليه سوق الكلام وقد
 يقدم الرابطة على البدء كقوله
 هست امید دل بیجایه که توفیق رفیق
 کند اله که اله ولی التوفیق
 واعلم ان العربی کما یخلطونه بالفارسی و یجعلون
 اسلوبه کاسلوبه فی جمیع الاحکام کقول
 النبی المرسل مبارک ان میدان مجاهده
 و مجاهدان ابوان مشاهده عامل کارگاه
 هدایت کامل بارگاه عنایت الی آخره
 مثل هذا کثیر فی کلامهم کذلک الفارسی
 بالعربی ایضا و یعرّبونه و یجعلون اسلوبه
 کاسلوبه فی جراین الاعراب و ادخال الثنویین
 و غیر ذلک کقوله

ناظر

ناظر حسی الی دیدارکم فی کل روز
 حاضر گوشتی علی گفتارکم فی کل حال
 فصل اعلم ان اخر المضاف فی الفارسی مکسور ابدا
 والمضاف الیه ساکن بخلاف العربی مثل جانب من
 و غیر عشق بکسر المضاف و سکون المضاف الیه
 کما قال مولانا جامی
 جامی کشیده دارز بانرا که تیر عشق
 رمز نیست باکس مگو حدیثت و کس آن
 فان سر بکسر مضاف و عشق با سکون مضاف الیه
 والمعطوف علیه مضموم والمعطوف ایضا ساکن
 اذالم یلفظ الواو العاطفة و اذا تلفظت فهو ساکن
 ایضا ککن الاول افصح مثل زید و عمر و آمدند کقوله
 هر چند در نهان و عیان نیست غیر او
 فی حد ذاته نه نهانست و نه عیان
 و الموصوف ساکن ایضا اذالم یلحق بآخره الیاء الافرادیة

مثل زید که آمد قایمست بکون الموصوف وهو

زید واذا حقت الیا ویکسر صیانة للیاء کقوله

باقامتی که سر و سبی که بپیندش

براستاده تا بقیامت کند قیام

واخر الصفة ایضا ساکنه اذا وقعت فعلا مجردا

نحو مردی که گفت بالکون وشرطها اقحام

لفظة که بینها رابطه اولی الحاق رابطه من الروابط

المذكورة معها اذا لم یکن فعلا مجردا مثال الاول

کقوله

قارون هلاک شد که جهل خانه کنج داشت

نوسین روان نمر که نام نیکو گذاشت

فان داشت و گذاشت صفات لقارون و

نوسین روان لا رابطه سهنا بغير لفظة که تقدیرها

قارون که داشت جهل خانه و نوسین روان که

گذاشت نام نیکو فالرابطه ههنا که فقط و انما آخر

فیه

فیها ضرورة الشعر ومثال الثاني كحقال كحفظ الزبي

من که سر در نیا ورم بدو کون

کردنم زیر بار منت اوست

فن مبتداء وموصوف وکة الفحمت رابطه للموصوف

والصفة و سر مبتداء ثان ودر للمفا جاة و نیا ورم

فعل التقى و مبهم المنکلم علامة لفاعل و الباء حرف

من حروف التعدية متعلق بنیا ورم و دو اسم من

اسماء العدد و کون تمیز له لا بهانه و هذه الجملة

اعنى الفعل والفاعل جملة فعلية خبر للمبتداء الثاني

وهو مع خبره جملة اسمية صفة للمبتداء الاول وکردن

مضاف الى ضمير المنکلم مکسورة تقدیرا وان کان

مفتوحا لفظا لاتصاله به ای کردن من بالکسر

مبتدا و زیر مضاف الى بار مکسور و بار مضاف

الى منت مکسور و منت مضاف الى ضمير الغائب

مکسور وهو وراجع الى الله تعالى و هذا المجمع خبر

للمبتداء وهو كروم واست رابطة حذف الفه
 لاتصاله الى ما قبله وهذه الجملة اعني المبتداء والخبر
 خبر للمبتداء الاول وهو من والاستهاد فيه ان
 الصفة هنا وقعت غير الفعل مجرد فذكر الرابطة
 معا احدهما في قوله من كه سرورنيا ورم والاضر
 ميم المتكلم وانما اجتيج الى حل تركية لان الرابطة
 ههنا اعني الميم في نيا ورم علامة ثلثة اشياء
 احدها رابطة للخبر والثاني رابطة للصفة و
 الثالث علامة للفاعل فلزم تفرقها وتبيينها
 وبيان الباقي استطرادى واما قولهم نوتين
 روان عادل كفت ومردى جو مرد آمد وغيرهما
 بغير ارقام لفظية كه بينهما وغير الحاق رابطة من
 الروابط المذكورة وبغير كون الموصوف بل كنه
 فتناول يتقد بر ارقام لفظية كه بينهما والحاق رابطة
 من الروابط المذكورة فان تقديرهما نوتين

روان كه

روان كه عادلست كفت ومردى كه جو مردست
 آمد فخذ فتا لظهورهما اولان جو مرد وعادل مضاف
 اليهما النوتين روان ومردى لاصفة من قبل
 خاتم فظة ويجوز حذف الموصوف للعلم به ومثل
 هذا كبر شايخ في كلامهم كما قال بيوندى شيرازى
 بت را هر كه مى بيند روان و جان درميان دارد
 به ميس لعل جان بخت هزاران جان چه جادارد
 يعنى هر كس كه مى بيند فان كس موصوف بمى بيند
 حذف للعلم به **فصل** الاسماء المتضمنة بمعنى
 حرف الاستفهام سبعة كه وجه وجون
 وكدام وكجا وچند وكى مثال الاول كقولك
 كست اين مرد وقد يكون الاستفهام لانكار
 كقوله **كست**

كه مى كويد كه هست اين صوت از كل

همه لطف و همه جان و همه دل

وقد يكون رابطه للوصف كما مر . وقد يكون

للتعليل كما قال فخر الدين سیرازی **مس**

من ازان نرکس بیمار اگر برهیزم اولتر

که هم نرگست و هم ظالم که تیر اندر کمان دارد

وقد يكون زائدة كقوله **مس**

گفتم که ماهی دیده ام گفتا که نه روی منست

گفتم هلال نو بین گفتا که ابروی منست

و مثال آن فی مثل چه بود فی قول مولای جامی **مس**

بر تن بای او سازم بهانه سجده را

تا نه برسد کس که رخ بر خاک مالینا چه بود

وقد يكون الاستفهام به النفي مثل چه کار دارد فی قول

خرو

بخدا که سینه ام را بسکاف و جان برون کن

که درون خانه نو و گری چه کار دارد

وقد يكون للتعجب فی المدح كقوله **مس**

خوش گفت

چ خوش گفت بکاش با خدیقش

چو دشمن خراشیدی ایمن میانش

وقد يكون فی الذم كقوله **مس**

بنیاد کرده که کنی خاتمان خراب

ای خاتمان خراب چه بنیاد کرده

و مثال الثالث مثل جونی فی قول ابی عربیت

با دل گفتم ای دل شیدا جونی

بی ما بر آن دلبر رعنا جونی

وقد يكون الاستفهام به النفي ايضا كما قال مولای جامی **مس**

من چون گذرم از سر کوی تو که زانجا

باری کن دستن نبود باد صبارا

وقد يكون للتسبيه مثل چون تویی فی قول خسرویت

گفتم ز جور چون تویی ز بار بندم گفت نه

در کفر چون صادق نه ز تار را رسوا کن

وقد يكون للتفريع كما قال الشيخ کمال الدین خجندی **مس**

جو میت که در کعبه و کوهی بر در دبر
 چون کدای نوشتم از تو سدا این در بدری
 وقد برکت چون التی للتشیه باین و یحذف و آوه
 والف این ح و یقال جنین کقول السعید
 نوشتم من جنین صری بخوانید
 که بر دیوانه و عاشق فلم نیست
 وقد یقلب یاوه الف و یقال جنان و فی الاستعمال
 یختلفان قریب و بعدا و الاول بمنزله مثل هذا و الثانی
 بمنزله مثل ذلک و مثال الرابع کقولک آن کدام
 مردست کما قال الشیخ عطار **مد**
 از جد کستی رنج و چون آمدی
 از کدامین شغل بیرون آمدی
 اصله کدام این فحذف الالف لکرمه فقیل کداین و یطبق
 لذوی العلم و غیره کما عرفت من المثال و مثال
 انیس کقولک کجاست این کمالی مولا جامی **مد**

سائمی دی

سائمی دی می کدشت گامه را خانه کجاست
 من بغیر سوختم کان خانه برسدن چه بود
 و مثال السادس در امانت چندست و قد یفید
 الاستفهام به النفی کما قال التانی **مد**
 ترا در استغاثت چند جویم
 اجینی ساعه و اسمع دعائی
 وقد برآد به مجرد التکثیر کقول **مد**
 که زلف پیش رخ نمی که خال پیش لب کسی
 جان و آرد آخر هر کسی چندین بلا بکجی مکن
 و مثال السابع کقولک کنی می روی و قد برآد
 باستفهام به نفی کقول الشیخ عطار **مد**
 هر که بی معشوق می کبر و قرار
 کی توان بر صبر کردن اختیار
 و یجوز ان یجمع منها غیر حوین و چند و کی کلین و جهها
 و کدایان و کجی ها و اعلم ان جمع الاسماء فی الفارسی

على طريقين احدهما بالالف والنون ان كان لذوى
العقول ولذوى العلم كدوستان في قوله **م**
توبه بكة از دوستان مكن حافظ
كه شرط عشق نباشد شكاف از كم و بيش
وثانيهما بالالف والهاء ان كان لغيره كسكنها
ودر ختمها كقوله **م**
درون خرقه خود كعبه سكهها دارد
كذارينه هستي جومي روي بجزاز
واما الجمع بالالف والنون في غير ذوى العلم من
نحو ابروان في قول الشاعر **م**
محراب ابروان بنما سحر كنهی
دست دعا بر آرم در كردن آیت
فلننزل الجزء مكان الكل فان ابروان جزء من
الشخص الذي هو من ذوى العلم واما نحو بجران
فهو ساذ لا قياس عليه **فصل** الترخيم في

الفارسی

الفارسی هو حذف من حروف الكلمة سواء كانت
اولا و آخر بخلاف العربی فانه فيه لا يجوز الا اذا كان
منادى الا في ضرورة الشعر ولا يجوز فيه الا في آخرها
مثل قاده من افتاده ویا من یای وکله به من کهنه
ومنه وغير ذلك كقولك **م**
در جانم از بلای تو آتش قاده است
این آتش با چه بلا خوش قاده است
وكقوله **م**
خوش آنكه زمی مست شوی بی خبر افتی
بهان ز تو من بوسه زخم آن کف بار
وكقول الشيخ سعدی قدس سره **م**
جواز قومی یکی بی دانشی کرد
نه کهنه منزلت مانده مهر
وقد بر ختم الفعل كقاده من افتاد ویکومن بکوی
ویکومن بکوی وغير ذلك كقوله **م**

چاره چه می گویی بگو یا چاره ما خود بگو
 یا به این نامی بی و افغانه کز در این
 و قدر خرم الحرف ایضا کز من از کفوله
 زهر موبسته زبانه و میگوید مسلمانم
 بگوید ای مسلمانان منی همین باشد
 فصل و بصغرا اسم با حاق الکاف لکنه
 باختره کزوک و دخترک و اینک و غیره کفوله
 پیر مردی لطیف در بغداد
 دخترک را بکشتن دوزخ داد
 مردان را و این بگزید
 لب دختر که خون زوی بجکید
 و کقول الشیخ سعدی
 از خود زون را گوید نسبت این
 باید گفتن اینک ماه و پروین
 و قد میخو آخر الاسم النون والالف والکاف کنانک

و یفید

و یفید معنی الوصفیه کدر دناک و غمناک بقال زید
 و در دناک است یعنی متصف بدروست و محال و ناجای
 زاجران بر لب آید و غمناک
 الا یا لببت شعری ابن القفاک
 و قد میخو آخر الاسم لفظه آت المعنی النسبه مثل
 سنان آت و مهر آت و سپهر آت و غیره کفوله
 مژگان سنان آت یعنی مژگان مثل سنان آت
 کما قال فخر الدین السیرازی
 نیکار نیک تا حکیم طریق نرگهان دارد
 ز مژگان سنان آت مدام قصه دارد
 فصل فی المضمرات منها من ای اناء و ما ای نحن
 و تو ای انت و شما ای اتم و او ای هو و و تو ای بمعناه
 و ای آن ای هم و بسمی هذه الضمائر ضمائر الفاعل
 المنفصله لانه اکثر احوالها وقوعها مبتدا و اکثر المبتدا
 فی المعنی فاعل فسمیت بها و اذا اتصلت فی

او انکها مزاو فی آخرها را اوکلاهما تسمى ضمائر المفعول
 المنفصلة بجواز وقوع کل واحد منهما مفعولا لاح مثل
 قرمن و مرا اصله من اخذت النون کثرة استعلاء
 وتركبه فصار مرا و مرا با اتصالهما کقوله باهم بهرام
 اگر دولت دهد یاری امیر مرا به پیغم من
 به اید مرا آندم سر اندازم بزیرا
 و قس الباقی علیه و اذا اتصلتا باو یقال مرورا
 بحذف الفه و منها اندلجیم الغائب و ای للمفرد المطلب
 و اید للجمع المطلب و ام للکلم و حده و ایم للکلم مع
 الغیر و هذه الحکمة اذا اتصلت بالفعل تسمى ضمیر الفاعل
 المتصل و يجوز ان یکون رابطة کما مر و ام و ایم
 اذا اتصلت بغیره يجوز ان یکون کل واحد منهما مضافا
 الیه مثل نائم و نائم ای نائم من و نائم ما کقوله
 عشق آمد و بر شد همه بیرون و درونم
 و به هم سودا سودا و دانه خونم

ای درون من

ای درون من و در دل همه خونم ای و در دل من
 همه خونم فان دل اضعیف الی ضمیر المتکلم و حق و هو
 المسمی فی خونم و همه خون متصل بین المضاف و
 المضاف الیه و ذلك جائز لضرورة الشعر و قد يجوز
 ان یکون مفعولا مقیدا کقوله
 هنوزم چند خواهی سوخت ای رخ
 بکس را دوست به دور من را
 فان ام اتصلت به هنوز و هو غیر فعل و حذف همتها
 لئلا اتصال و جعلت مفعول خواهی سوخت مقیدا علیه
 ای چند خواهی سوخت هنوز مرا و قد یکون مبتدا کقوله
 اگر این بار جان بزم ز غمت
 دگریم عاشقی هوس کند
 فان ام اتصلت بدگر و جعلت مبتدا و عاشقی هوس
 کند خبره و قس کما ایم علیه و منها اس للغائب
 الفرد من کفتمش و این کجمله گفت این

وأت للخطاب مثل بردمت وآنان کجمله مثل بردمتان
کما یجی تفصیل ان شاء الله تعالی فی باب الفعل و تسمی
هذه الضمائر ضمائر المفعول المتصل اذا اتصلت
بالفعل كما عرفت و اذا اتصلت بغيره تكون مضافا

مثل جانش ای جان او کقوله

نه بیل برکشن تسبیح خوانست

که هر خازی تسبیحش زیانست

ای برکل او و تسبیح او و جان شان ای جان ایشان

و جانت ای جان تو کقوله

من بودم و دل تو بردی آن نیز

بر کو که غمت کجا نسیند

ای غم تو و جانتان ای جان شما و یجب حذف

همزاتها فی اللفظ و الكتابة عند اتصال سنی و لیس

فی اخرها الهاء الزائدة سواء كان المضمرة عللا او مفعولا

او مضافا الیه كما عرفت من الامثلة للتخفيف لانه

حاصل

حاصل الثقل ترکیبه و کذا کت همزة است وان
کان فی آخره الهاء الزائدة كما سمي الفاعل والمفعول
ونحوهما يجوز انما وحذفها مع اسقاط الهاء وقد تنصل
بعضها ببعض ای بعض ضمائر المفعول ببعض ضمائر

الفاعل کقوله

درین لغت جهانی بروی آفت

سیندیش که جانمیداد و گفت

فان اش اتصلت باند فی سیندیش و زیاده

التفصیل سچی فی باب الفعل ان شاء الله تعالی لکن

الاثبات اکثر مثل کنند اند و کرده اند و غیره

و مثال الحذف نحو کردست و شنیدست کقوله

سیندیش که گاو و در علف زر

بیالاید همه کاوان دور

فصل اعلم ان الاسم علی قسمین احدهما اسم

وهو الذي يقوم بنفسه كمرؤ و اسن و غیر ذلک

واسم معنی وهو الذی لا یقوم بنفسه بل بغيره وهو المصدر
 کدانتن و وادن لانها لا یقومان الا بذاتین
 واینج ثم المصدر علی قسمین احدهما ما کان فی آخره
 تاء و نون کتن والاخر ما کان فی آخره دال و لو کان
 کما عرفت سالهما وکل منهما اما ان یفید المعنی المقصود
 من غیر ضم کلمه اخرى ایها کدانتن و بردن و غیرهما
 و بسی مفردا و لم یفد الا به و بسی مرکبا کبار کدانتن
 و خم و آدن و ودر یا فتن و ودر آمدن فذلک انه اذا کان
 المعنی المقصود بالترکیب کتنت کدانتن الا یفید
 الا بضم کلمه یاس فی اوله بخلاف ما اذا کان المقصود
 التمی و طوتمتی فانه یفید بغير ضم و یجوز ان تجعل
 الاسم مصدرا بحقیق الیاء باخره کدبری فی نوان
 و اسم برنوی خیر و زشت و ابر و کدردن
 که برنوختم شد جانبا طریق دلبری کردن
 فان دلبری هنا بمعنی المصدر بزيادة الیاء فی آخره فاذا

اردت ان تجعل المصدر متفعا ترید فی اوله النون انافیه
 مثل ندانتن و نیاس و استن و ندر یا فتن و و
 یاس ندانتن و ودر یا فتن و وکل مصدر فی اوله همزة
 ممدودة فتی تبدل یاء عند دخول هذه النون و ح
 یجوز کسر النون و فتحها لکن الکسر اولی لاجل الیاء
 کما یوختن و یجوز جمعه اذا قصد به الانواع لانه یجوز
 بالحقیقة المتکثرة و لا کثرة فیها بل فی افرادها فلما جمیع
 الایضادها به تقول آمونختینها اذا قصد به تعلم
 اللغة و الصرف و النحو مثلا و قد یضم فی اوله لفظه
 می نوان فی الایات لتبیین وجود القدرة و نمی نوان
 فی التمی لتبیین عدمها تقول می نوان آمونختن یعنی
 قدرة تعلم هست و نمی نوان آمونختن یعنی قدرة تعلم
 نیست و قد یضم فی اوله خواست و حده و باقی الضم
 تخصیصه الی معنی المضی نحو خواست دانستن
 خواستند دانستن خواستی دانستن خواستید دانستن

خواستم دانستن خواستیم دانستن و اذا ازید
 تخصیصه الی معنی الاستقبال یضم مستقبله مثل ما مر
 نقول خواهند دانستن خواهند دانستن خواهی
 دانستن خواهید دانستن خواهیم دانستن خواهیم
 دانستن و قد یضم فی اوله لفظ می باید بقصد معنی
 التحریض فی الایات و نمی باید فی النسخ کمی باید بود
 و نمی باید بودن و کل مصدر فی اخره دون بقصدیه
 بزیاده الالف والنون فی وسطه غالباً کربانیدن
 فی رسیدن و رسانیدن فی رسیدن و رسانیدن
 فی پوشیدن و غیر ذلک و اما قن غالباً لانه قد یکن
 التعدیه منه بغيرها مثل توانا کردن و مرده کردن
 فی توانیدن و مردن و الذین فی اخرها دین و عافی
 اخرون و فباحق کردن و او کردن و اودادن
 باخره بعد ابدال الهاء فی نونه نقول بزیاده کردن
 و بجهت کردن و بجهت دادن و بزیاده و بجهت

و بجهت

و بجهت **الباب الثانی** فی حوال الفعل وهو الذي
 دل علی معنی مستقل مقترن باحد لازمه السکنه
 منه الماضي وهو ما دل علی زمان قبل زمانک وهو
 مستق من المصدر بخذف نونه من اخره و اتيان الباقي
 ساکن کما موخت من آموختن و برود من بودن
 و غیر ذلک و نقول باحق ضمائر الفاعل نحو آموخت
 آموختی آموختید آموختم آموختتم و قد خذف ضمیر
 الخطاب من المفرد المني طب لوجود القرينه الداله عليه كقوله
عاقبت بادع ابحرام مبتلا ماضی و رفت
سختی دل را و در جانم بلا ماضی و رفت
 ای ماضی و رفتی بخذف یا الخطاب من رفت لدلالة
 ماضی علیه و باحق ضمائر المفعول کما مر فی المضمرة
 و يجوز اتصال كل واحد منها الى كل واحد منها مثل
 گفتن گفتندش گفتیش گفتیش گفتش
 گفتیش گفتش

گفتش بوییده رخ مگذر آه کاتبی
 گفت هر چه باد باشد شمع را بنهار برند
 و فی اتصاله جمعا گفتند ان کفتیان
 کفتیان کفتیان کفتیان و فی اتصاله
 مفردا منی طبا کفتت کفتت کفتت
 کفتت کفتت و فی اتصاله جمعا منی طبا کفتت
 کفتیان کفتیان کفتت کفتت کفتیان کفتیان
 علی نوعین مطلق و هو الذی لم یقید بمعناه بشی من
 القرب والبعد والتوسط مثاله مثل ما قرر من الاثمة
 ومقید و هو علی ثلثة اقسام احدها مقید بالقرب
 و هو الذی فتح اخره وزید بعده الهاء لبيان فتحه مثل
 کرده و یلحق به الضمائر ايضا لکن لا یسقط همنها کما
 کرده اند و کرده ان فی اخره کقوله
 بای در دیده ما لرجه نهادی بخيال
 باخبر بنوله قدم بر سر در باز ده

فان اصل زده

فان اصل زده زرد و فتح اخره لتقريب الماضي من
 الحان وزید بعده الهاء لما قرر ثم الحق به ضمیر خطاب
 فصار زرده ثم اسقط باؤه لکنه استعماله ثم
 کتب همنه فوق الهاء لانهما رها فصار زرده فتح
 يجوز بالياء والثانی مقید بالبعد و هو الذی زید
 فی اوله می مثل می موخت آه کما قال عیاد کاتب
 نبود لیج و لم ران زله منشی عشق
 نقوش مهر تو بر لوح دل علم می زد
 یعنی علم زد و در زمان گذشته بعید و قبل زاده می
 فی اوله لبيان القایة لا قصد البعد و هو غیر ضعیف
 لانه لا یفهم من قوله الا البعد و هو خط لمن له ادنی
 دریه والثالث مقید بالتوسط و هو الذی زید
 فی اخر الماضي الذی هو مقید بالبعد الهاء نحو
 می موخته و می آه و خسته اند آه فان می بدل علی
 البعد و فتح الآخر بدل علی القرب فاخبر معنی التوسط

بينها وقد زاد في اول مى الهاء المفتوحة كسهي

تاكيد معنى البعد فيه كقوله

لهم لفتهم جور رستم اخو به دگر ابرم

يسعد دل غمى افتد كسى دگر چه تيرم

فاذا ازوت في اخر الماضى المطلق الغير المنى طب

باء بالامالة افاد معنى تمنى وجود المعدوم او

معنى فرضه وذلك لا يستعمل الا بعد كتر واكثر

وكاسكى مثال الاول كقوله

كزبازره وفا بودى مثل تو در جهان كجا بودى

ومثال الثانى

غدا ز جور رستم است و عشق

اگر از يار بودى غم بودى

ومثال الثالث كقوله

كاسكى هر كه خرام مست كردى همچوى

واكسى ندرج كجا بودى سب كزبت

وقد زاد

وقد زاد في غير الماضى لان افادة هذا المعنى كقوله

سود در يانك بودى كز بودى بيم موج

صحت كل خوش بيا كز بى تشويش خار

وقد يلحق هذه اليا في اخر الماضى الغائب للاخبار

عن زمان الماضى كقوله

درويش بجز بوى طعاش نشيندى

مخ از لب ان نور در اودانه بچينه

وفي الجمع والمتكلم تراد بعد الضم كآموختندى

وآموختمى واذا الحقت باخر الماضى المتبعض

بالقرب كحاضر ماضى بودن افاد معنى اليقين تقول

برده بود برده بودند الى آخره كما قال خسرو

كفته بودم جوياني غم دل با تو كم بوم

چه كم بوم كه غم از دل برود جوياني

يعنى كفتهم بيقين وبى كمان واذا فتح اخرا ضبه

بعد كانه اليه يرا به معنى الظن مثل كزده بود

وآمد و بوده اند آه و قد زیاد فی اول الماضي البکر
لشکید و يقال لها آه الفصاحة مثل بیامده
و بیامده و بیامده بود و بی آمده و بی آمده و بی
آمده بود الی آخره و قد زیاد فی اول الماضي بر و در

للمناجاة مثل بر آمده و در آمده لقوله **من**

می خواستم که روزه کشایم نماز می

سر بر زدا و آب بهمان سوزن می

یعنی نگاه سر بیرون کرد و کفوله **من**

از در آید و در آید از در آید

و از در آید و از در آید و از در آید

و اذا ختم فی اوله الفاعل می توان یکون بمعنی المصدر

مثل می توان دانست و می توان آورد و غیر

ذات می توان دانستن و می توان آورد

و کلمات اذا اخر منه المست قبل نحو می تواند دانست

و می تواند دانست آه و کلمات اذا منه فی اوله

باید و بیاید و می باید و خواست و خواهد
و امثلها ظاهرة و قد یجی الماضي وحده بمعنی المصدر
کما یقال کففت منست و خورد و بست کما قال
مولانا جامی رحمه الله **من**

جامی درین آیه درین گفت و گو

که اینجا نوا می بیل و صوت زغن کیست

و کفوله **من**

خوشت زیر مغیلان براه باو به خفت

شب رحیل ولی ترک جان بیاید گفت

و اذا خفت باخر الماضي بعد زیاده الهاء فیه ماضی شد

تصیر مجهول مثل کرده شد فی مجهول کرد و کرده

شدند فی مجهول کردند و اذا زدت فی اوله النون

النافیه بصیرة محمد الدلالة علی الانکار مثل نیامخت

و نیاموخته شد و فس الباقی من اقام الماضي علیها

من الامر بادل علی طلب الفعل وهو علی ضربین

احدهما امر الحاضر والثاني امر الغائب كما سيجي
 واما الحاضر وهو مستق من المصدر بحذف دن
 من آخره وحذف الياء قبله اذا كان بآء وزيادة
 الباء في اوله تقول من خبيد بن نجيب
 وخاريد بن بخار ودوشيد بن بدوش وغير
 ذلك وقد يحذف الباء من اوله كقوله
 دين زور وبن طلب زير كه شاهان بزمقيم
 رسم باشد كنجها در جاي ديوان يافتن
 اي بطلب واما ما كان في آخره من اوله كبن قبل دن
 بآء فالامر منه مفعول على السماع ولا يقاس عليه
 فلذلك ذكر مع مصدره في فصل المصدر تقول
 من فروختن بفروشن وخواستن بخواه
 وداون بدي و فرمودن بفراي وغير ذلك
 وتقول في تصرفه بنجيب بنجيب بنجيم
 بنجيم وعلى هذا القياس تصاريف الجمع

وقد زياد

وقد زياد في اوله مي بعد حذف آية فايد معنى الطلب
 كما يقال معذور مي دار كقوله في ترجمه يقول العبد
 بود عثمان رازين شان تفاوت
 جنين مي وان اكر فرخنده فالي
 واز زوت في اوله مكان الباء الميم المفتوحة بصير
 منها لانه على طلب ترك الفعل مثل نجيب
 ومخواه ومده وغير ذلك وتصريفه كصرفه
 ومجهولهما بجي على طريقة خبيد شو وخبندو شو
 الى اخرها فصار المستقبل وهو الذي يدل
 على الاخبار في الزمان الاقي وهو مستق من الامر الحاضر
 بزيادة الدال الـ كنه المفتوحة ما قبلها في آخره تقول
 من نجيب بنجيب بنجواه بنجواهد وبنجوش بنجوشه
 وغير ذلك وقياس تصاريفه بالحاق الضمير كذا
 بنجيب بنجيب بنجيب بنجيم بنجيم وبنجوي
 فقط الامر والمستقبل كما شاهدت من مثاليها في مع

المخاطب والتكلم وحده ومعها لكن يفرق من المحقق
وسوق الكلام وقد حذف الباء من أوله كما يحذف

من التامر في قوله

الكرين يدر جان بزم زخمت

دکتر عاشق دوست ندارد

ای بزم و بزاد فی اول المستقبل مکان الباء می آید

الحال منه اول تفسیریه من الحال کقوله

وفاقیست نه تو بزم نه دوست من

منه توان نه بر دوست نه بر سر من

او معها کما قال الشيخ طار

عالمیست نه ایست دوست من

باز نه ایست دوست من

وقد تقدم الباء على می و يقال می رود و می آید

و غیر ذلک وقد بزاد فی اول می الهاء المقصورة

لأنه کید معنی الحال کقوله

کشف

کشف جفا بر من سر زاری او دارم

همه دانم که آن دلبر منوزم امتحان دارد

واذا زدت فی اوله النون النافية يصير نقباء

ح علی اخبار عدم وقوع الفعل فی الزمان الآتی مثل

بخسید و نمی خسید و می نخسید و غیر ذلک

وتصرفه کتصرفه ومجهولها علی طريقة خبيد

می شود و خسید و نمی شود آه و پس الباقی علیه

فصل الغائب وهو الذي يدل على طالب الفعل

عن الغائب وهو بجي بضم باید که علی الفعل مستقبل

بقول باید که بکند و باید که بخوابد و باید که بیوشد

الی اخرها و غیر ذلک و اذا زدت قبل اخر مستقبل

الفاء بصير امر غائباً مخصوصاً للدعاء مثل رحمك الله

کما قال الشاعر

ز دست فاده بجان آدم طریق وصال

خدای غم و جگر عن قریب سهل کرد

واذا زدتها في آخره يصير مخصوصاً بغير الدعاء
 مثل انكار كند اوزيد ببايد وغير ذلك واذا زدت
 في اوله النون النافية يصير نهياً غائباً سواء كان
 مخصوصاً بالدعاء وغيره تقول نبايد كه كند
 ومحروم نكند وزيد نبايد آه وغير ذلك **فصل**
 اسم الفاعل هو الذي يدل على الحدث والذات
 غير وال على احد الزمته وهو مشتق من الامر المحضر
 بحذف الباء من اوله وزيادة النون الساكنة المفتوحة
 ما قبلها والدال المفتوحة والهاء الساكنة في آخره
 نحو كنده من يكن وخواننده من يخوآه كذا في
 تاج الرسوم وهذا ليس بجيد لكثرة التغيرات
 قال في مفتاح الادب هو مشتق من المصدر الذي
 قبل منه بآء مثلاً باسقاط النون من آموزيد
 حتى يصير ماضياً مثل آموزيد ثم تصحيف بآؤه
 بالنون حتى يصير جمعا غائباً للمستقبل مثل آموزيد

ثم زيادة

ثم زيادة الهاء في آخره حتى يصير اسم فاعل مثل
 آموزيد وفيه ايضا تغيرات كثيرة وكلفات
 بيحة ومسا فطوبى النيل الى المطوب ولو لم
 فاسم الفاعل يلزم ح ان لا يتضمين الا من المصدر
 الذي قبل منه بآء وهو ينجي منه ومن غيره فلا يعم
 جميعه اقول الاولى ان يقال انه مشتق من المضارع
 بجعل آخره مفتوحاً وزيادة النون قبله وكتابة الهاء
 في آخره لبيان فتحه بل من جمعه بفتح آخره مثل
 كنده من كند او كند فح بقل التغيرات وتبصر
 المسافة ويعلم جميعه ويجمع بزيادة الكاف والالف
 والنون مثل كنده كان وتقول بالكاف الضمائر
 به كنده انده وكند كنده ايده كنده ام كنده ايم
 ولا يلحق منها جمعة الا انده وايد و ايم بعد ف
 هزاتها واعلم ان الاسم اذا ركب مع الامر بعد
 حذف الباء من اوله افا ومعنى اسم الفاعل مثل

فریادرس و بیجان شکنده ای قریب در سنده

و بیجان شکنده و غیر ذلک کقوله

من از آه بگریز آرد دل بیجان کن داکم

جرا از دگر نام بود در خوشه داکم

واذا الحق فی آخره الالف والنون بفتح الی صدره

بالمعیه مثل غمره زبان و ستایش کنان و غیر ذلک

وح بفتح آخره لاجتماع الکنین کقوله

ما هلا ابروی من قلم مرثیه

غمره زبان بیرون میا اینک جان ما کن

وکقوله

نبرخی که میسند وندوبان

ستایش کنان دست بر هم نهند

یعنی غمره زنده کی و ستایش کننده کی و اذالم کن

الجزء الثانی امر بصیر صفة مشبهة مثل کمان ابرو

واذا زدت فی اخر الامر الفاء بعد حذف الباء من اوله

بصیر معنی اسم

بصیر معنی اسم فاعل مثل گویا و دانا و توانا و مینا

کما قال مولانا جامی

دانا بهر بصیرت و مینا بهر بهر

گویا بهر زبان و توانا بهر توان

فصل اسم المفعول وهو الذي دل على ذات

من وقع عليه الفعل وهو مشتق من الماضي بجعل آخره

مفتوحا وزيادة الهاء في آخره لبيان فتحه كما مر مثل

كرده وخواسته و غیر ذلک وح لافرق بينه وبين

الماضي المقيد بالقرب لفظا كما مر كن يفرق معنى

من البقام وسوق الكلام وحكمه في الحق الضمائر

حكمه واذا تريد بهما المصدر الحق في اخرهما الكاف

المكسورة مع الباء مثل اموزنده کی و آموخته کی

کقوله

دوست شمارانکه در نعمت زند

لاف باری و برادر خوانده کی

و كذلك ما كان في اخره بآء بيان فتحه كما قال مولانا

شاهی

او از عشق عالم را روی درآوردی

و بدست بیکار زان شد کار دل بیکارگی

و يجوز في اولهما باء الفصاحة مثل يدهنده و بئس

و غير ذلك و يجوز ادخال النون النافية عليهما مثل

مذارنده و نكرده و غير ذلك **فصل** اسماء

الزمان و المكان مستقان من المصدر بزيادة

الباء في اخره مثل كردني و بودني كقوله **مد**

خطا كردم و لكن بودني بود

رأيت الحزن كلامي خطائي

و اذا اريد التمييز بينهما يقال في الزمان كردني وقت

و في المكان كردني جاي **فصل** اسم التفضيل

مستق من الاسم الفاعل بزيادة التاء المقصورة

و الزاء ال كنه في اخره كثر مثل خواهند تر و

سؤنده تر

سؤنده تر **الباب الثالث** في احوال الحرف

و هو ما دل على معنى غير مستقل بنفسه منها ان

وهي لا ابتداء الغاية اعني مدلولها لا ابتداء الذي

لا حطة العقل من حيث انه حالة بين المتعلق و المتعلق به

و جعله الله بمعرفة حالها فح كان معناها غير مستقل

بنفسه و فس عليه معنى جميع الحروف كقوله **مد**

جانه حسن تو بر قامت زيبايي تو دوخت

از ازل تا بايد صانع بچون و دود

يعني ابتدائي دوختن جانه حسن بر قامت تو از

از لست فان از ههنا معناها لا ابتداء المذكور

فانها حالة بين المتعلق يعني ازل و المتعلق يعني

دوختن جانه حسن و الله بمعرفة حالها فان بواسطتها

علم ان ازل ابتداء خياطة توب بحسن بمقامه

فان كونه ابتداء هذه الخياطة حاله و علم ايضا بها

الله ابتداء هذه الخياطة هو فان كون ابتداءها هو

حالتها وقد يكون للتبعيض كازكته خویش
فی قول ای فظ

مزرع سبز فلک دیدم دوا سر به نو
یادم از کشته خویش آمده و هنگام در
یعنی بعضی کشته خویش یادم آمد و قد يكون
وقد يكون لتبيين الجنس كقوله
کرکت زره از کال مشکین کیشانی
در دور تو کس بونکند مشک خطارا

یعنی گریهی که از جنس کاکل مشکین و است
وقد يفيد معنى التعليل كقوله

از آن مار پیرایه را می زند
که ترشد بگوید سرش را بشکست
و يجوز حذفها كقوله

چنان که دست بدست آمده است ملک ما
بدستهای دیگر همچنین نخواهد رفت

یعنی از دست

یعنی از دست بدست فحذف از للعیبها من
السباق ومنها الباء واهی للما عناق كقوله

بزید درو یعنی درد حسیده است بزید
وقد يكون للمقابلة كقوله

بخنده گفت که من شوم فبعد ای سوزنا
در آزان چه آمده بروانه خویش تو بگشاید

ای باخنده گفت و قد يكون بمعنى در التی لانضوب
كقوله

بیان تا بخت بر او بود
که آن است در زیر پا

ای در خلوت و قد يكون للتسبیه كقوله
با شهادت با سبب در و شهادت
که می بویست برود دولت او است

ای بسبب فرود دولت او است و قد يكون
للقسمة كما يقال خذا که من نکرم كما مر فی قوله

بجمله که سینه ام را بکشتی و در آن برون آید
 که درون خانه تو دگر می چه کار دارد
 یعنی بتی خدا و قد کیون لانتها الغایة لقوله
 رجبیه ام از دوست بجهت می آید
 صد بوسه دهد بر سر و پیش بر غم
 یعنی زنجیرین من تا حدی که اگر و قد کیون لمجدو
 النعلی کقوله

گرفت دستم بوصلت سبی کشدم سر خدا
 بکشتن نفس در شایسته بجهت می آید
 فان البانی قوله بوصلت لمجدو تعاق و معات
 برسد و قد یجذف اقیام قرینه کقوله
 ولم که برفت بکوشش و گرنیامد باز
 و برفت شریقی و عاله که برفت
 ان یفرجی و قد کیون زاید کقوله
 بکوشش شریقی و عاله که برفت

که از خوابان بجز دیدار عاشق را زبان دارد
 فان البانی فی بجز زائد و زیدت لانتظم اعلم ان الباء
 علی نوعین احدیها مفتوحة مخصوصه علی اسم
 العین و هی ههنا الباء التي عرفت معانیها آنفاً
 و الثانیة مخصوصه علی المصدر و مشتقاه من الافعال
 تدخل لئلا یکبد او الفصاحة مضمومه ان کان اوله
 مضموماً مثل خواندن و نوشتن تقول بخواندن
 و نوشتن و غیر ذلک و مکسرة ان کان کسراً
 مثل ریختن و گریختن تقول ریختن و گریختن
 و غیر ذلک و جائزة فیها الوجهان اعنی الضمة
 و مکسرة ان کان مفتوحاً مثل رفتن و رستن
 تقول برستن و بر رفتن بضم الباء و کسرها
 و کس علیة مشتقاتها و منها بر و هی لامه علماء
 مثل زید بر بام است و قد کیون بمعنی را کقوله
 برسد آنکه بر افتاده کان بنجست آید

اگر زبانی و آید کسبش بکیر و دست
یعنی آتاده کان را بختاید و قد بکون بمعنی در

التي للمظرفية كقوله

قرار بر کف ازاده گان مکبر و مال

نه صبر در دل عاشق نه آب در غریب

زاده گان و منها ای در کف ازاده گان حروف الاستثناء

احد بها جز مثل مردمان آمدند جز زید کقوله

جز وصل آورد در دل بود هیچ خیال

جز محبت جز تو گویم هیچ و نه

یعنی هیچ خیال نبود در دل جز وصل نو و هیچ خبری

راف نه گویم جز محبت تو و ثانیها مکر مثل قوم

آمدند مکر برادرش و ثالثها لیکن کقولک خلافت

شهر همه رفتند ولیکن زید نیست و فيه

لغتان اخراين احدهما کن والاخرى ليكن

كقوله

که دلم

اگر دلم سوی خراسان می کشی هی عراق

لیک جان در زلف خوبان قرار بسته ام

و يجوز استعمال غير واللاستثناء في الفارسي

ايضا مثالها مثل مامر ومنها حروف الشرط والخبر

وهي كذا وكذا ودر وائر ولا بد لها من الشرط والخبر

مثل اگر زید میسم آید بونی چیزی خواهیم داد و آن

اگر زید میسم آید شرط و بوی چیزی خواهیم داد

جزاؤه كما قال الحافظ

اگر آن زکات زید از تو بدست آرد و اما

بخارایند و این پنج ششم هفت و بخارا

ومنها اندرون وهي للمظرفية مثل زید اندرون

خانه است و يجوز ان يحذف من اولها الالف

والنون ويقال درون وأن يحذف الواو

والنون من اخرها ويقال اندر كقوله

تا توانی درون کس خراسان

کاندزین آه خاها باشد

و یحذف منها الالف والنون من اول اندر

و يقال ذكر كقوله **من**

من که در صبح از این نوبت مرشد زده ام

تا بدوم زوفایی تو زخم کز نه زخم

و منها حروف التعلیل وهي **بهر و برای و زیرا**

مثل زید را زده ام **بهر آنکه** فاسق است و قس

الباقین علیه و یتکب کل واحدة من التالین

بآثر و يقال از **بهر و از برای** و يجوز استعمال

کل منها مرکبا کان او غیره للقس كما يقال

بهر خدای و از **بهر خدا** و برای **خدای** و از برای

خدای این کار ممکن و منها حروف النفی وهي

نه و نه و بی و بی و فی الاول جاز الوجهان الفتح

و الکسر فان کان مفتوحة متفصلة كتبت بالهاء

وان کان مكسورة متفصلة كتبت بالباء کفی

وان اتصل

وان اتصل لم يكتب بشئ من الهاء والباء كما مر

مثل **یا موقت** و **یا موقت** يجوز الفتح والكسر

وحذف الهاء والياء وقد تدخل الاسم والفعل

كما شاهدت من المثال بخلاف الاخرین

فانها لا تدخلان الاعلى الاسم مثل **یا بیا و بی و یا**

كقوله **من**

بی و یا را چنین **بی رحم و سکنین** و **یا** باشد

در **مندان** تو ای **از حال** ما غافل **باشد**

و منها حرف النداء وهي **ای و الالف** و الاول

لا تدخل الاعلى اول الكلمة كما نقول **ای زید وانی**

متصل باخر الكلمة كقولك **ملکا و معبودا و غیر**

كما قال مولانا جامی **من**

سجده زینا سکن و **ای** لاله خدا!

خوش **ای** زینبهای **ای** غم برده ما!

و منها **آری** وهي للتصديق كقولك **آری** فی

جواب من يقول آيا زید را می شناسی و بلی
عربیّه مستعجیه استعملت له ایضا و منها آيا
للاشفاهم تقول آيا زید در خانه باشد کما قال
خروم

بود آيا که خرامان ز درم بازاری
کرد آيا ز فرورسته تا بکشايد
و منها جو لثبیه کفوله
معظم جواب در همه عالم روان شده است
از بارش می رود بخار ان سفینه
و منها کما استکم للمنی مثل کاشکی زید قائم بود
و کاشکی جوانی باز اعاده می کردی و منها با و هی
للمعینه و المقارنه نحو آدم بازید ای بمقارنه کفوله
که تو با بایی بدل دوری نمی دارد زبان
کردلت با ما نباشد همنشینی سود نیست
و قد یکون لجزء التعلق کفوله

کفت با مجنون

کفت با مجنون کسی کای در کنایه عشق عرق
تب الی مولی جمیل العفو غفار الذنوب
و منها با و هی لانهاء الغایه کقولک سیر کردم
تا کوفه یعنی انتها سیر من کوفه است کما قال
الشعر

تا شود جسم فریبی لاغر
لاغری مرده باشد از سخن
و منها با و هی لالتروید تقول آینه زید است
یا عمرو و قد یکون مکرا کفوله
یا و فا خود نبود در عالم
یا مگر کسی درین زمانه نکود
و منها با و هی للتخصیص کما یقال این شعر فلان
راست ای مخصوص نیست کفوله
خدا بر است مسلک بزرگوار می و حکم
که جرم بیند و نان بر قرار می آورد

و تكون علامة للمفعول وهو الاكثر كقوله **مد**

ای آنکه برانداخته رسم و فارا

یکباره فراموش مکن جنب مارا

فان فارا و مارا مفعولان لبرانداخته و فراموش

مکن و زینها علامه للمفعول و قد حذف كقوله

ای دل درین دایر نشان دوا مجوی

جز در دایر با مطلب و رد بار ما

ای نشان دوا را مجوی فحذف للعلم بها و قد حذف

للتعدي كقوله **مد**

بست دوتا فلک است شد از حرمی

تا جو تو فرزند زاد مادر ایام را

فان زاد لازم تعدي الي مادر ایام بواسطه را

فصار بمعنى زابايد و قد تكون للتعليل كقوله **مد**

مکن بخت است لایطمع جهان آفرین

فماض اند بده مصلحت عام را

یعنی از برای

یعنی از برای مصلحت عام و منها حرف التعليل

و هی بت کما یقال بت مرد کریم را دو بار خورم

یعنی مرد کریم اندک را ملاقات شدم و منها بسی

و هی لکن کثیر کقولک بسی مردمان آمدند یعنی

مردمان بسیار آمدند كقوله **مد**

دیدم که بسی آب ز سر حشمت خرد

چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد

و منها ایاء الافراد کقولک مردی آمد یعنی

یک مرد كقوله **مد**

شب خوابا خوابم که میم اند خواب

ولی ز فکر تو خواب آیدم خیالست این

یعنی یک شب و قد مر بآی بجنها بالتفصیل فی

فصل الماضي و منها قاء ووا و هما تدلان علی

معنی الورا کما یقال فاذا شتن یعنی وای شتن

ووا اذا دخل علی کردن بکون بمعنی کشادن

نایدند

وقس عليه تصرفاتها واعلم ان فا ووا لا يخلان
 الا على المصدر والفعل لانها مختصان بمعنى الحمد
الباب الرابع في تعدد الاسم وترجيته بالتركية
 سواء كان عينا او معنى انما يكون كرك
 كلمه نك اولده اولسون كرك اخرنده اولسون
 مثلا زیده و خدا یا و احمد یعنی ای زیده
 و ای تگری و ای احمد و دخی امرک اخرنه داخل
 اولور صفة مشبهه اولور مثلا و آناه و بیناه
 یعنی بلجی و کوزجی **ب** فعل مستقبل
 غیریده اوله داخل اوله تاکید افاده ایدر دخی
 قسم ایچونده کلور مثلا بخدای و ببرتو یعنی
 تگری ایچون و سنک باسکیچون **ت** ضمیر
 خطا ایدر مثلا رؤیت دیدم یعنی سنک یوزک
 کوردوم و اوزرینه الف و نون زیاده اوله
 جمع ایچون اولور مثلا رؤیتان دیدم یعنی نکرک

یوزکرک

یوزک کوردوم **ش** ضمیر غائب ایچوندر مثلا
 رویش دیدم یعنی او نک یوزینی کوردوم و دخی
 امر صفة سنک اخریه متصل اوله مصدر معائن
 افاده ایدر مثلا دانش و ستایش یعنی تمک
 و او نک **ل** تصغیر ایچوندر مثلا یسرک یعنی
 او غلجی **م** ضمیر متکلم ایچوندر مثلا من غلام شام
 و سیم بکیر یعنی بن شاه قولیم الم طوت و اوزر
 الف و نون زیاده اوله جمع ایچون اولور مثلا
 و سیمان بکیر یعنی الم طوت و دخی عدد ده
 استعمال اولور مثلا یکم و دوم یعنی برنجی
 و ایلنجی و دخی اولده اوله نئی افاده ایدر مثلا
 مریج یعنی انجینه و عطف ایچوندر مثلا من و تو
 یعنی بن و سن **ه** اسم فاعل و اسم مفعول اخرنده
 کلور مثلا دانده و دانسته و دخی تقریر ایچون
 کلور مثلا یک ساله و سه روزه یعنی برللیق

ی و اوج کونک **ی** اسم اخر زده اول مصدر معائن
 افاده اید مردی کبی یعنی ارکک و بادشاهی
ب بادشاهی **با** الصاق ایچوندر مثل بازید آدم
 یعنی ریدله کلام و دخی الفنی حذف ایدر مثل
تا بقلم نوشتم یعنی قلم ایدله بازدم **تا** غایت
 ایچوندر مثلاً رفتم تا بکله یعنی مکله به دک کسدم
 و دخی تعلیل ایچون کلور مثلاً آدم تا ترا بینم
را یعنی کلام سنی کور مک ایچون **را** تعدیه ایچوندر
 مثلاً ترا مرا اورا یعنی سکا و بکا و اوکا
 و دخی تخصیص ایچوندر مثلاً این غزل سعدی است
 یعنی بو غزل سعدی به مخصوص صدر **نا** نفی ایچوندر
 اسم اولنه داخل اولور مثلاً نامرد و ناکس
ها یعنی اردکل و کشی دکل **ها** جمع ایچوندر
یا مثلاً دیده نه یعنی کور مکلر **یا** شک ایچوندر
 مثلاً یا من باشم یا تو یعنی یا بن اولم یا سن

بر استعلا ایچوندر مثلاً بر کاغذ نوشتم یعنی
 کاغذ اوزرینه بازدم و دخی جهت ایچوندر مثلاً
تر برمانی آبی یعنی بزدن یکا کلمه سن **تر** تفصیل
در ایچوندر بهتر و کتر یعنی بکرک و کجکرک **در**
 ظرفیه ایچوندر مثلاً عشق در جان و بادیه در جام
مر است یعنی عشق جانده و بجی جام ده در **مر**
 تعدیه ایچوندر مثلاً مرزا کفتم یعنی سکا دیم
هر تعمیم ایچوندر مثلاً هر چه کنی بخود کنی یعنی
از نه ایدر سک کند که ایدر سن **از** ابتدا غایت
 ایچوندر مثلاً از مصر آدم یعنی مصر دن کلام
 و الفک حذف جائز در مثلاً از مغرب رسیدم
جز استثناء ایچوندر مثلاً جز تو کس نیست
 یعنی سدن غیری که بو قدر اولنه بادخی
از زیاده اولور مثلاً بجز اند جمع ایچوندر **بن**
 مصاحبت ایچوندر مثلاً ز بن و مشکین

نه و جگرین یعنی التونلو و مشکلو و کیرلو نه
 نفی ایچوندر مثلا این نه آنست یعنی بواول دکلدر
 بی سلب ایچوندر مثلا بی هنر و بی ادب
 تی یعنی هنرمنز و ادبمنز تی سلب ایچوندر
 دی ندا ایچوندر مثلا دی زید و عمر و کبی عطف
 هی حالده هی تنیه ایچوندر نهی مقامنده مستعده
 مثلا ع خاک یا بئش بوسه کردم گفت هی
 یعنی اباعی طبر اغن او بدم دبدی هی یعنی نهی تندی
 اگر شرط ایچوندر مثلا اگر بودی چه خوش بودی
 یعنی اگر اولسیدی نه خوش اولیدی کرد دخی
 بهر جائز و دخی جائز در عطف حالده بهر
 تعلیل ایچوندر مثلا بهر خدای یعنی تگری ایچون
 اولنه از دخی زیاده اولنور مثلا از بهر خدای
 و دخی هاسن حذف ایدوب رای مگسور ایدر
 بیش مثلا برست یعنی سنک ایچوندر بیش اوک

معناست

معناست در مثلا بیک یا یعنی بنم قائمه کل
 سوی جهت معناست در مثلا سوی من یا
 یعنی بدن یکا کل اولنه بادخی زیاده ایدر
 مثلا بسوی من یا و یسن حذف ایدر مثلا
 کین هر سومرو یعنی هر یکا کتمه کین مصاحبت
 ایچوندر غمکین و شرمکین یعنی قینلو
 و شرملو نهی تعجب ایچوندر مثلا نهی کار که
 این استاد کرده است یعنی عجب است
 بواسطه ایشک در ب تعلیل ایچوندر مثلا
 با ارزو که خاک شده است یعنی نجه ارزو که
 طبراق اولشدر بسی دخی در لر چون شرط
 ایچوندر مثلا چون نمی دانی مگو یعنی اگر بمرسین
 سوبله نونک حذف دخی جائز در مکر استناد
 ایچوندر مثلا همه خلق را کرام کردم مکر زید
 یعنی تو خلقه کرام ایدم زیده و کل غیر استناد
 غیر

لیکن ایچوندر مثلاً همه خلق را اکرام کردم غیر زید
 لیکن استدرک ایچوندر مثلاً زید آدم لیکن
 عمر و بنیاند یعنی زید کلدی لیکن عمر و کلدی
 برای ولی دخی جائز در برای تعلیل ایچوندر مثلاً برای
 خدای یعنی تگری ایچون

اتمام یافت و نوشته شد بقلم الحاج احمد وافی
 عن خلفاء مکتوبی دفترى الشهر
 بجادرجی زاده لیکن نوشته کردم
 از نسخه سقیمه قابل تصحیح

۱۲۰۷

